

ויגש - עבודת הנפגע - לימודים מיוסף הצדיק

מדוע לא הודיע יוסף ליעקב שהוא במצרים

כתוב בפרשה אחר שיוסף פתר לפרעה את חלומותיו (בראשית מא, לח), "ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו". ועיי"ש בהמשך הפסוקים היאך גידל פרעה את יוסף, וינשאהו על כל ארץ מצרים. והנה המפרשים תמהו על הנהגתו של יוסף, שבדאי היה יודע שאביו שרוי בצער מיום שנלקח ממנו, ואם כן מאחר שעלה לגדולה, למה לא חש לזה להודיע לאביו, והמתין כמה שנים עד שבאו אחיו והוכרח לגלות את עצמו. ויש להוסיף ולשאול, הרי מבואר בדברי חז"ל, ששהייתו של יוסף במצרים לבדו היתה סכנה גדולה למדרגתו ברוחניות, שאפילו יעקב אבינו לא האמין שיוסף עמד במעלתו שהיה בה קודם ירידתו למצרים (ראה רש"י מז, לא). והנה הפסוק מעיד עליו (שמות א, ה) "ויוסף היה במצרים", להודיעך צדקתו של יוסף, הוא יוסף הרועה את צאן אביו, הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו (רש"י שם ע"פ ספרי האזינו פ' שלד). וממה שהוצרך הפסוק להעיד עליו, מבואר שבאמת היה נסיון גדול ליוסף. וא"כ נתרבתה התמיהה, כיון שהיה לו כ"כ קשה בהיותו לבדו, למה לא שלח להביא את כל משפחתו, ועיי"ז יהיה לו הכח לשמור ולהחזיק עצמו בתוך טומאת מצרים.

וביאר האור החיים הק' (בראשית מה, כו), שהטעם שנמנע מלהודיע לאביו הוא על דרך אומרם (ברכות מג, ב) מוטב שיפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו, וחש על כבוד האחים מלביישם לפני יעקב ויצחק וכל זרע ישראל, ע"ש דבריו. והוא דבר נורא מאד למתבונן בו, הרי אחיו רצו להורגו, ולא חסו עליו בהתחננו לפניהם על נפשו, ומכרו אותו לעבד, ומאין היה ליוסף את כוחות הנפש למסור נפשו עליהם, כדי שלא יתביישו על העוולה שעשו לו?

זהירותו המופלגת של יוסף בכבוד אחיו

ועוד מצינו איך היה יוסף חס על אחיו, שלא רצה לגרום להם שום צער או בושה. הרי קודם שגילה את עצמו לאחיו, אמר (מה, א) "הוציאו כל איש מעלי

וגו". היינו אף שלא היה יכול להתאפק עוד, ובודאי נתגברו בלבו האהבה והגעגועים לבית אביו, למרות רוב התרגשותו, לא הניח ללבו לגבור על שכלו, וחישב בעצמו שאם יגלה עצמו לאחיו לעיני מצרים, הרי יתביישו אחיו. ולכן אזר יוסף חיל ונתגבר על עצמו ולא נתבהל, וצוה להוציא תחילה את המצריים [ועיין דעת תורה (עמ' רנה) שעמד על זה]. ולא עוד, אלא שבאמת הכניס עצמו לסכנה גדולה בשעה זו, כדי שלא לבייש את אחיו, וכמו שאמרו חז"ל במדרש (ב"ר פרשה צג סימן ט) וז"ל, ר' חמא בר חנינא אמר, אילו בעטו בו אחד מהם מיד היה מת, ולמה הכניס עצמו לסכנה, הוי אומר משום שנוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילכין פני חבירו, עכ"ל. וכן אמרו עוד (מדרש תנחומא פרק ה) וז"ל, למה אמר יוסף הוציאו כל איש מעלי, אמר יוסף, מוטב שאהרג ולא אבייש את אחי מפני המצרים, עכ"ל. וגם על מעשה זה יש להשתומם, מאין היה לו ליוסף את כוחות הנפש לסכן עצמו רק כדי למנוע מאחיו את הבושה, אחרי שהם זממו להרגו, וגם גרמו לו כ"כ צער לאורך כל השנים שהיה שרוי לברו במצרים רחוק מבית אביו.

וגם בשעה שיוסף גילה עצמו לאחיו, היה חש על צערם. הרי כתיב (מה, ב) "ויתן את קולו בבכי וישמעו מצרים וגו'". ובפשטות היה בוכה מרוב התרגשותו. אמנם עיין במדרש (ב"ר פרשה צג סימן יג) שמבואר שבכיה זו היתה כדי לפייס את אחיו. הרי שיוסף עשה חשבונות על גבי חשבונות, שכאשר מגלה עצמו לאחיו ומראה להם שטעו בו, יהיה זה אך ורק באופן של פיוס. הלא דבר הוא.

אל תרגזו בדרך

ולא עוד, הרי יוסף אמר לשבטים (מה, כד) אל תרגזו בדרך, ועיין ברש"י שפירש וז"ל, לפי שהיו נכלמים, היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר, על ידך נמכר, אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו, עכ"ל.

ועיין בספר דעת תורה (עמ' רסא) שכתב על זה וז"ל, נפלא מאד גודל מדת חסדו של יוסף, שלא די שלא ביישם ולא צערם, אלא גם פייסם בכל מיני פיוס, ולא די שעשה כל מה שביכלתו שלא יתרעמו איש עם אחיו בהיותם אצל, אלא גם דאג להם בעד הזמן שלא יהיה בכחו לפייסם מפני שיהיו רחוקים ממנו. טובת

צדיקים שלמה היא, דאג וסדרם שגם כשיהיו בדרך לא יריבו ולא ירגזו, מבהיל למשכיל, עכ"ל.

ואנו צריכים להתבונן בזה לדעת מהיכן היה ליוסף כוחות הנפש לכל זה, הלא אחיו רצו להרגו, וגרמו שיהיה במצב של סכנה נוראה ברוחניות ובגשמיות לשנים ארוכות, עד שאפילו אביו לא האמין שנשאר בצדקותו במצרים, ואעפ"כ התנהג עמהם באופן כזה, שחש על צערם וחס על כבודם עד הקצה האחרון.

אמונת יוסף שכל הבא עליו היה מה'

ומצינו עוד מקום עיון בהנהגתו של יוסף, בדברי הספורנו לקמן בפרשת ויחי (נ, יט-כ) על מה שאמר יוסף לאחים "התחת אלהים אני". וז"ל שם, האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזרותיו, ואעניש מי שהיה שליט מאתו לעשותם, כמו הבית דין המבטל דברי בית דין חבירו, כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק וכו'. אתם חשבתם עלי רעה, הנה פעולתכם היתה בשגגה, שחשבתם אותי לרודף, ואם היה זה האמת היה פעולתכם בדין, אלקים חשבה לטובה, המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב, עכ"ל.

מה הפיוס של יוסף לאחים

ומבואר מדברי הספורנו, שפיוסו של יוסף לא היה שאכן האחים עשו לו עוולה אך הוא מוחל להם עליה בלב שלם, אלא אדרבה, עשה את עצמו כאילו הוא האשם, ואחיו הם רק כשלוחי ב"ד - שלוחיו של מקום - לעשות מה שנגזר עליו מאת השי"ת, ונחשב כאילו אין שום חטא ופשע בידם. הרי יוסף היפך את הדבר מן הקצה אל הקצה, שלא רק שהם אינם צריכים למחילתו, אלא הוא חייב להודות להם על כל הטובה שעשו לו. ולכאורה הדבר צ"ב, הלא אחיו חטאו כנגדו, ואם באו לבקש ממנו מחילה, היה לו להקשיב לבקשתם, וליתן להם האפשרות לעשות תשובה על העבירה שעשו, ואז ימחול להם בלב שלם. ומה היתה כוונת יוסף בזה, לפייסם שכאילו לא עשו שום עוולה כלל, ושאין להם אפילו מקום לבקש ממנו מחילה.

"שו"ע שלם לזה הנפגע מזהעוול"

וכדי להבין את שורש הדברים, נביא את דברי ר' ירוחם זצ"ל בספר דעת תורה (עמ' רנו - רס) שכתב וז"ל, צריכים לדעת שכשם שיש שו"ע בשביל עושה

העוול, כן יש שו"ע שלם לזה הנפגע מהעוול, איך להתנהג עם עושה העוול. אצלנו אנו כשאחד עושה לנו רעה, ואם אפילו בשוגג עשה, כי היה סבור למשל שכן צריך לעשות, הלא נרגז ונכעס עליו עד מאד, חושבים אנחנו אז כי כבר הותר דמו בכל וכל וכו'. אבל לא כן הדבר באמת, ולכל יש דין ומשפט, יוסף עשה חשבון עם עצמו וחשב כי אולי הוא באמת האשם בכל, אולי על ידי פשיעתו גרם הוא שטעו בו אחיו, וא"כ אפשר שהוא הגורם בכל הצער של האחים, כי עשה מעשה בלתי נכון שהביא להם כל הצער הרב הזה. וע"כ הלך הוא בצדקתו, והוא פייס אותם וכו', ע"ש.

דברי יוסף לאחים היו כנים ואמיתיים ולא כפיוס בעלמא

ועוד כתב שם, זהו כל הענין אצל יוסף אשר אמר לאחיו "אל תעצבו כי למחיה שלחני אלהים לפניכם", ולא כמו שאנו סבורים על פי השגת שכלנו, שהוא רק ענין של הרגעה והשקטה, אשר אח רחמן מתחסד עם אחיו שגמלוהו רעה, והם עכשיו במצב מרוגז מאוד, והוא מיטיב עמהם ומרגיעם לאמור: "אין דבר, ובפרט שאני גם הרווחתי מכל המעשה". לא כן הוא רוח התורה, לא כלשון בני אדם לשון התורה וכו', והוא מה שאמר יוסף, "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים", והוא כפשוטו ממש, כי כל המעשה נעשה בלעדס, אין להם שום יד בדבר. ועל פי דין והלכה צריך הנפגע לחפש אחר היתר להיות בכעס על הפוגע בו, כי כל שקרה אתו הרי בהשגחה עליונה באה לו, ומה לו להמכאיב לו, היתרעם אדם על האבן שנזרקה עליו? השקפה זו היא ברוח התורה ונקוט כלל זה בידך, עכ"ל.

ועוד כתב שם, ולא היה סתם דברים בעלמא מצד יוסף, כי הרי תורה הם, הנה כי אמת היא כן, להתבונן ולהתפעל עד כמה שיוסף הצדיק החליק ועיבד כל ה"עוולה" עד כי שכמעט נשאר הוא החייב והמשועבד להם, כי יוסף הצדיק ידע היטב היטב את השו"ע שיש לנפגע, ולאור זה דן ושפט כל העובדא, ומזה יצא הנהגתו זו. ולו לא עשה כן, יתכן כי העוול שלו היה עוד יותר גדול מהעוול שלהם, עכ"ל.

יוסף שפט את מעשי אחיו במבט אמיתי של אמונה

ועל פי דברי ר' ירוחם זצוק"ל נוכל להבין מאין היה ליוסף את כוחות הנפש שלא לבייש את אחיו, ועוד יותר, שמסר נפשו על זה, וגם השתדל

מאד לפייסם, ואפילו שלא בפניו. והבאור בזה הוא ע"פ הנ"ל, שמהרגע הראשון כבר הרגיש יוסף שאחיו צדיקים, והם דנים אותו על פי דין תורה, ורק שהם טועים בפסק הדין שלהם. והיאך אפשר ששבטי י-ה יטעו בהכרעתם, אלא ע"כ שיש בזה גזירת עליון לטובתו, ואפשר שגם הוא אשם בזה. ולא הסתכל עליהם כאילו הם רוצחים, או אפילו שהם עושים לו שום עוולה, שהרי הבין לנכון דרכי שמים. וכל זה מפני שידע היטב את השו"ע של הנפגע, ועל פיו ניהל לא רק את מעשיו, אלא גם את מחשבותיו והרגשותיו. ולכן היו לו הכוחות להתנהג איתם כדת וכדין, ולא לגרום להם שום צער או בושה, אפילו כשהדבר כרוך במסירות נפש מצדו. ואה"נ בדרך כלל כאשר אחד חוטא לחבירו, הנפגע צריך להקשיב לבקשת המחילה של העושה עוול, וליתן לו מקום לחזור בתשובה ולהתנצל לפניו על כל אשר עשה. אבל כאן, יוסף ידע שבאמת לא עשו לו שום עוולה, והכל היה בגזירת עליון "כי למחיה שלחני אלהים לפניכם". וכן מבואר בדברי חז"ל (במדבר רבה פרשה יג סימן יח), שבאמת היה זכות לשבטים שנתגלגל יוסף למצרים על ידם, שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ע"ש.

סתירה בהנהגת יוסף

אכן צ"ב, שמצינו סתירה בהנהגת יוסף עצמו. הרי איתא בחז"ל (ב"ר פרשה צג סימן א) וז"ל, אבא כהן ברדלא אמר, אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, וכו' יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, הה"ד "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו" וכו', עכ"ל ע"ש. הרי מצד אחד מבואר בדברי חז"ל שהוכיחם על מה שעשו, עד שנבהלו ונתביישו מפניו. ומאידך גיסא, הרי בכל שאר דבריו נמצא רק פיוס על גבי פיוס, וכאילו לא עשו לו שום דבר כלל, והיו רק שלוחי דרחמנא, ונראים הדברים כסתרי אהדי, וצ"ב. ולפי דברי ר' ירוחם זצוק"ל, נתרבתה התמיהה הנ"ל, שהרי מבואר מדברי המדרש שיוסף הוכיח את אחיו. ועוד יותר צ"ב מה שכתוב "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו", ופירש רש"י מפני הבושה, ע"ש. ולפי הנ"ל יש לעיין מהו המקום לבושה זו, והלא הם שפטו את יוסף בדין ובמשפט צדק לפי דעתם, ואפילו יוסף עצמו פייסם שלא הרגיש כלל שעשו לו שום עוולה?

הבושה האמיתית היא מהאמת הפנימית

ובאמת כבר עמד בזה ר' ירוחם זצוק"ל בדעת תורה (עמ' רנו), וכתב וז"ל, אלא כי ענין הבושה אינה מה שאנו רגילים לחשוב, כמו אחד המתבייש מפני השני הרואה אותו בקלקולו, ולא כבושה הזאת תדמה על השבטים, שבטי י-ה וכו'. אלא ענין הבושה היא מדה קדושה וכו', האדם מתבייש מפני עצמו בראותו את חסרונותיו שלו, ואף אם זולתו לא ידעם כלל וכו'. אחי יוסף בעת מכרו אותו הלא סברו כי הצדק אתם בכל פרט ופרט, וכי בצדק משפטם, ואח"כ כשבאו עליהם כל דברי יוסף ועלילותיו, נתברר להם מקצת קלקולם, והכירו ואמרו אבל אשמים אנחנו על אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, והתחרטו על פרט אחד, אבל על עיקר המכירה, עדיין בדעתם עמדו כי בצדק שפטו, וכי זך וישר פעלם. אולם עכשיו בהתודע יוסף אליהם וראו במו עיניהם טעותם הנורא, כי לא בצדק שפטו, וכי נגד הסכמת ה' ורצונו ית' מכרו את אחיהם את יוסף, כי הרי יוסף חי, והוא גם מושל בכל ארץ מצרים וכו', אז כסו פניהם בושה וכלימה ממחזה האמת בקלקול מעשיהם, ועל זה הוא שחרה להם היטב עד כי נבהלו מפניו. איום ונורא. עכ"ל.

נמצא, שיוסף לא הוכיח אותם על שום עוולה שעשו, אלא כל התוכחה היתה רק בזה שאמר "אני יוסף", ובאותו רגע, נתגלתה להם טעותם, ונתהפך אצלם הכל, יוסף נהפך מרודף לנרדף, וראו בברירות שכל המהלך והשיטה שהתנהגו בה עד עכשיו היה יסודו בטעות, כי הקב"ה לא הסכים עמם. ולכן נבהלו ונתביישו מלפניו, ואף שעצם המכירה לא היתה בה חטא ועוולה, רק גזירת המלך.

התוכחה לעתיד לבא תהיה מצד הכרת האמת

ולפי"ז, יש לבאר את סוף דברי המדרש שם וז"ל, לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, על אחת כמה וכמה, עכ"ל. והיינו שהתוכחה לעתיד לבוא תהיה, שהקב"ה יבוא ויאמר "אני ה'", אז נווכח לראות שאנו לגמרי מופרכים, כל אורח חיינו הוא בטעות ולא בצדק. הרי האדם גר בעולם הזה, וחושב שיחיה לנצח, ושהוא הבעלים על עולמו (וכדאי בזהר ח"ג קכו, א), והוא אינו חי עם המציאות, ואינו משים לב שכל חיי העולם הזה הם רק פרודור לעולם הבא. וכל הקשיים והסכסוכים שיש לו, כל הקנאה והשנאה בין איש

לרעהו, מקורם הוא אך ורק בחוסר אמונה ובטחון. הרי אדם רואה שמכבדים את חבריו יותר ממנו, ומעריכים אותו יותר, ונדמה לו כאילו חבריו לוקח משהו ממנו, ומקנא בו ומצטער על זה. וכשיבוא הקב"ה ויאמר "אני ה'", יראה האדם בברירות שכל מהלך החיים שלו אינו נכון, כל המהלך של כוחי ועוצם ידי הוא שקר – העולם אינו שלו, אלא הוא נברא רק להרבות כבוד שמים. וכשישמע "אני ה'", יכיר שאין עוד מלבדו, ואז יבין מה שאמרו חז"ל (יומא לח, ב) שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבריו אפילו כמלא נימא, כי הכל מאתו ית', וממילא אין שום סיבה לקנאה ושנאה. וכאשר האדם חי בעולם השקר, וסובר שיחיה לעולם, אזי משקיע כל כוחותיו לאסוף כסף ולבנות בתים כאילו הוא חי בזה העולם לנצח (עיין דעת תורה פרשת בא חלק המאמרים, ועיין רמב"ם הקדמה לפירוש משניות ד"ה ומה טוב). אבל ברגע שיאמר הקב"ה "אני ה'", יבין שאינו כן, שהשקיע כוחותיו להבל וריק – "כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו" (תהלים מט, יח), ואז כבר יבין "כי ממך הכל ומידך נתנו לך" (ד"ה א' כט, יד), וברגע אחד יבחין שכל חייו היו חיי שקר. וזהו כל התוכחה – עצם ההתגלות שיתגלה הקב"ה, מזה לבד נכיר שבכל צורת החיים שלנו אנו מתנהגים בהנהגה מוטעת.

לחיות בעולם של "אני ה'"

אמנם יוסף הצדיק היה חי בעולם של "אני ה'", ולכן לא הביט על אחיו כרודפים, אלא אדרבה, הסתכל עליהם כשלוחי דרחמנא שעשו הכל לטובתו, ועי"ז היה יכול להתנהג אתם באהבה ואחוה למרות כל מה שעשו לו. גם אנחנו מחוייבים להשיג הכרה זו של "אני ה'", ולחיות חיינו על פיו, ואז תתבטל מאתנו כל רדיפת התאוה והכבוד, ותעקר מלבנו השנאה והקנאה. ובזה נזכה לחיים של אושר בעולם הזה, וגם לא נבוש ולא נכלם ליום הדין הגדול.

